

ΠΕΝΘΟΣ

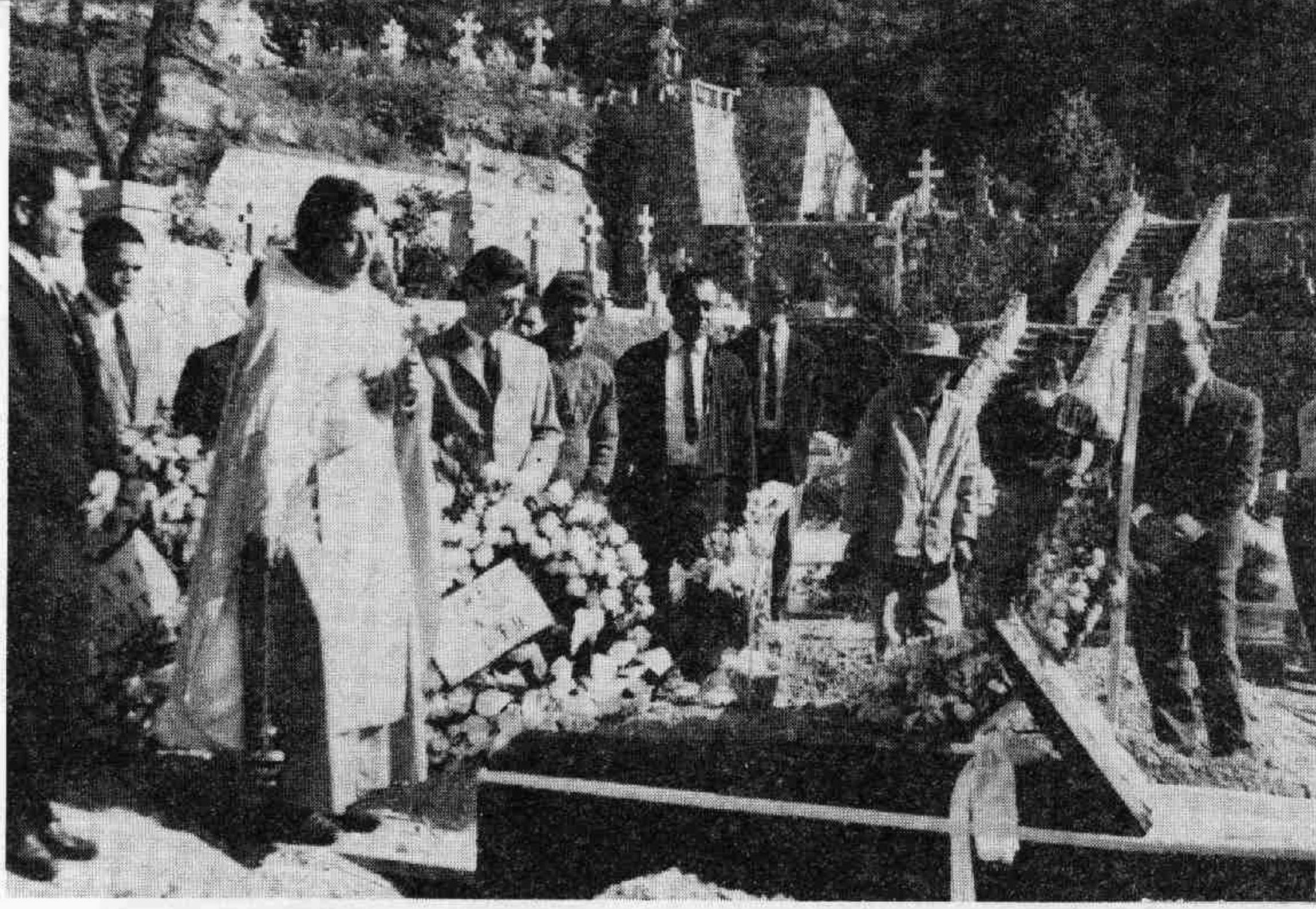

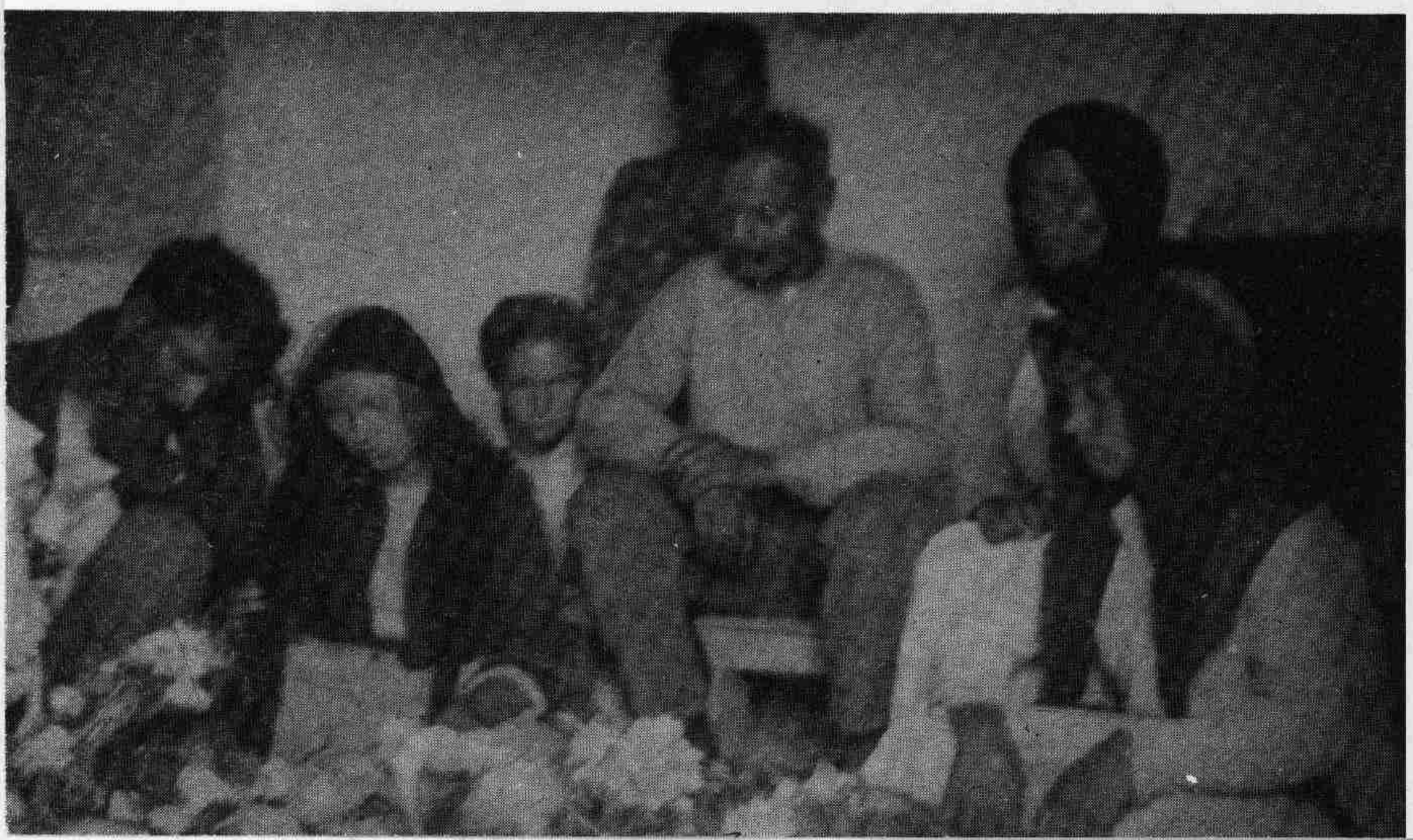
UNIVERSITY

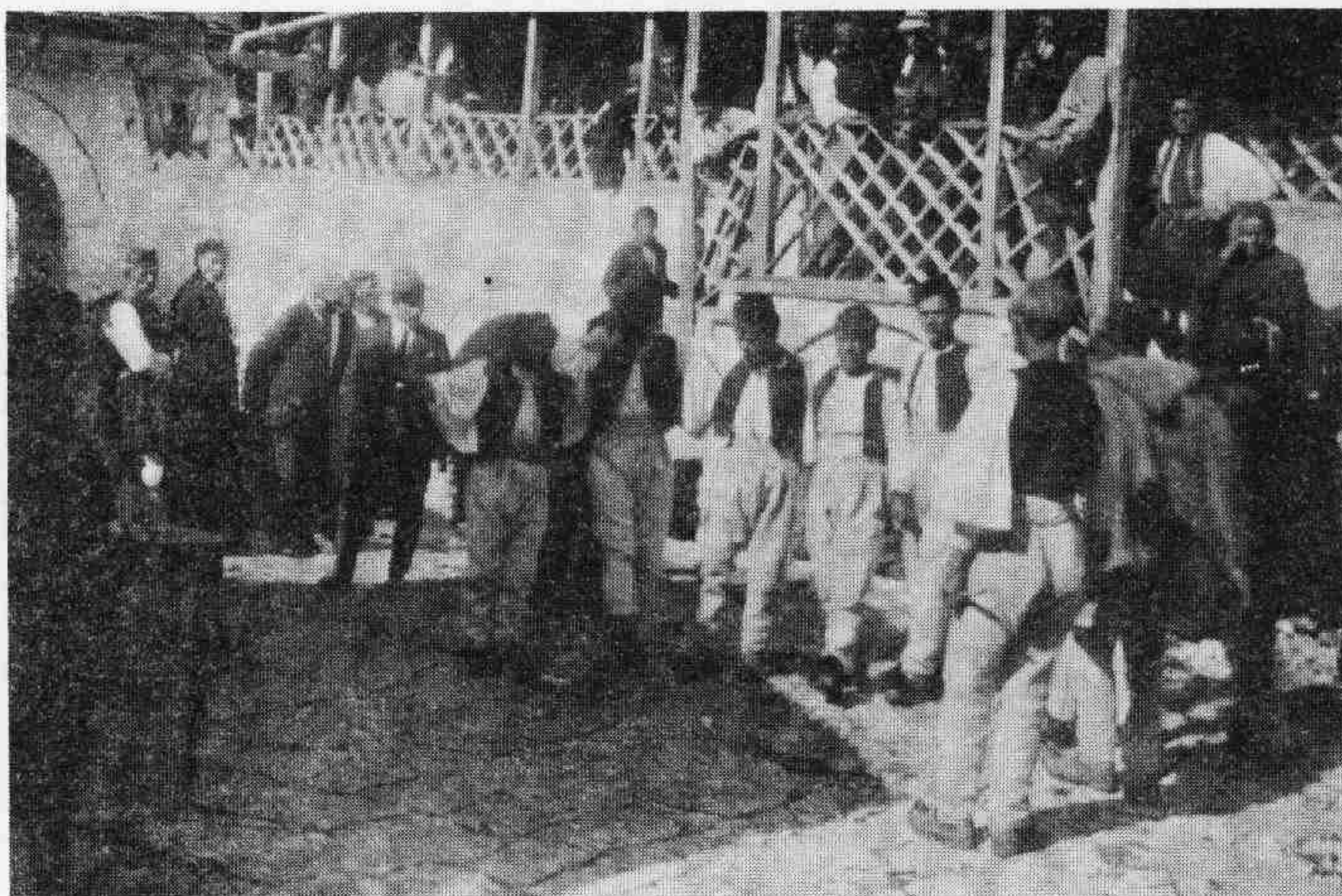

Το ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑΡΙΟ της Έλλης Παπαδημη-
τρίου τυπώθηκε για λογαριασμό της συγγρα-
φέως τον Μάρτιο 1983 σε 600 αντίτυπα με την
επιμέλεια του Π. Βακάλη.

Στην Ήπειρο τους αργούς χορούς τσάμικο βαρύ κ.α. τον χορεύει ο πρώτος χορευτής, τον λένε κ ο ρ φ ή, άθελα θυμίζει τον «κορυφαίο», ο δεύτερος συνυπεύθυνος του βαστά το μαντήλι κι ακολουθούν οι άλλοι άρυθμα, όπως - όπως μα ο κύκλος δεν κόβεται. Ίσως έτσι κάπως ηθοποιοί και χορός αδιάσπαστοι αντιστοιχούσαν στο κυκλικό σχήμα του αρχαίου θεάτρου, όχι χωριστά στημένα συμπλέγματα όπως συνηθίζεται σήμερα, ενδυμασίες, κινήσεις ως την τελευταία λεπτομέρεια μελετημένο θ έ α μ α.

9

Οχι

ΠΕΝΘΟΣ

Κηδεία του Γιάννη Σ. εποχή διωγμού.

Τος, εδω

Όσοι πατριώτες βρεθήκανε Αθήνα—Πειραιά το μάθανε τρέξανε, οι σκόρπιοι, εκτοπισμένοι απ' τα χωριά τώρα που συναχθήκανε αγκαλιάζονται, αναστενάζουνε.

Μέσα στην εκκλησία ήρθε και στάθηκε στα πόδια του νεκρού ένα παλλικάρι, κάθε τόσο ακουμπά, στον ώμο του διπλανού του να στηλωθεί, λιγοψυχά, ο Γιάννης ήτανε καπετάνιος του, έτσι που τον αντικρύζει ο νους του θόλωσε. Είνει και λίγες γυναίκες δίπλα στο φέρετρο, αυτές κλαίνε άνετα.

Άξαφνα φάνηκε στην πόρτα της μισοάδειας εκκλησιάς, «ήρθε ο Αγγελής» ο αδελφός του νεκρού «πρόλαβες» «πρόλαβε» μουρμουρίζουνε όλοι, μοιάζει του μακαρίτη, ηλιοκαμένος, ψιλοκόκκαλος «τον έφερε η μηχανότρατα». Τώρα πάει ολοΐσια, στέκεται δίπλα στο φέρετρο, ακούνητος, δίνει το παρών. Άμα φώναξε ο παπάς «δεύτε τελευταίον ασπασμό» τότε σκύβει φιλά το νεκρό μια φορά κι' άλλη μια, στο κουτέλο και στα χέρια, του φέρανε μια καρέκλα, κάθισε ως πιο κοντινός συγγενής, περνούνε τον χαιρετούνε, αυτός αδάκρυτος αμίλητος παράσανε μπροστά του όλοι, ο θρήνος των γυναικών σιγανός, πρεπούμενος, τον συνοδέψαμε ξέσκεπο σε φτωχικό μνήμα, τον θάψαμε.

10

Μνημόσυνο του Γιώργη... Ν. Μάκρη.

Στις 40 μέρες που γίνεται το Μνημόσυμο πάει το χωριό, πρόθυμος κόσμος και στη λύπη. Από βραδύς αρχίζει και το μοιρολόι, το Σάββατο με το πέσιμο του ήλιου που στέλνουνε το κόλλυβο, πλησιάζεις κι ακούγεται η λυπημένη μελισσοβοή. Το μισό ντουβάρι του σπιτιού από λουλακί το 'χουνε βάψει μαύρο. Στην πόρτα είναι σχεδιασμένος με κάρβουνο ένας μαύρος σταυρός. Απόξω οι άντρες τριγυρίζουνε σαν άχρηστοι ξεχασμένοι, ο γυιος του πεθαμένου σε σκαμνί ασάλεφτος. Βαραίνει ο άντρας στη θλίψη, το κλάμα είναι χάρη των γυναικών.

Οι πόρτες ορθάνοιχτες, μπαινεις δε χαιρετάς, είναι ανοιχτό για όλο τον κόσμο το θλιμένο σπίτι, έχουν φέρει καθίσματα περίσσια κι οι γειτόνοι. Όλα τα νοικοκυριά συγυρισμένα, μπακίρια, γιαλικά, τα κάδρα σκεπασμένα με μαύρο χαρτί. Στην καλή κάμαρα στο τραπέζι μες στη μέση ο καταστολισμένος δίσκος με τα κόλλυβα και δυο αναμένες λαμπάδες. Του νεκρού η φωτογραφία όρθια στημένη σ' ένα γιαλένιο ~~κουμάρι~~ με νερό.

Η χήρα κάθεται σ' ένα καναπεδάκι χαμηλό έχει βγαλμένα τα παπούτσια, φορά διπλό μαντήλι μαύρο στο κεφάλι έτοιμη όπως για καμιά βαριά δουλειά.

Από εδώ κι από κει την παραστέκουνε δύο αδελφές της, οι κόρες του νεκρού νέες κοπέλες, κλαίνε όξω απ' τον κύκλο. Οι καθεαυτού μοιρολογήτρες έρχονται πέρνουνε θέση με το μαντήλι στο χέρι. Μερικές μπαινουνε κυττάζουνε τη φωτογραφία λένε χαιρετισμό λυπητερό, σταματούνε προσφωνούνε το νεκρό: «Ε Γιώργη, Γιώργη», του μιλούνε με πείσμα, σάματι περιμένουμε απάντηση, ~~απρίνουνε~~. Άλλες σέρνουνε μια φωνή αβάσταχτη. Άλλες θυμούνται μπαινοντας κάτι μικροπράματα που συδουλιζούνε τη λύπη. «Εχ που δε φόρεσες το πλεχτό που σου πλεξα». Η χήρα κι αυτή καμιά φορά τους αποκρίνεται σαν

11

αγριεμένη «Ε θεία τόλεγες και συ ε καλέ γειτόνισσα...». Ύστερα πέρνουνε σειρά το μοιρολόϊ, όπως παίρνεις σειρά σε τραπέζι, σε κέρασμα, χωρίς βιασύνη, με απόφαση. Η καθεμιά που καθίζει θα πει και για τον δικό της άνθρωπο να 'ναι αχώριστοι στον άλλον κόσμο, ~~αρχίζοντας με τον παρινό.~~

Δεν ξέρω άλλη περίπτωση όπου να γίνεται του ενός ανθρώπου, ~~του ενός σπιτιού~~ η αφορμή να συντρέχουν όλοι να γίνεται ο ξένος δικός. Και να 'ναι τα λόγια και τα καμώματα τόσο ταιριασμένα, ~~με την τάξη τους~~ ώστε κι η παράφορη λύπη να βαστά τη λειτουργική σειρά. Και με ποιητικά λόγια συναρμολογημένα, ~~κατάλληλα~~. Γι' αυτό οι καλές μοιρολογήτρες κρατούνε μέτρο, δεν παραφωνάζουνε ~~αδιάκοπα~~ τα λόγια ν' ακούγονται. Οι έμπειρες γριές είναι οδηγήτρες, οι νέες τα χάνουνε.

Και το κλάμα πάει με το τράβημα του μαντηλιού. Κρέμονται οι δυο άκρες του μπροστά, τυλίγουνε δυο δάχτυλα του κάθε χεριού ~~και~~ τραβιούνται ~~και~~ ^{κουνώντας} το κεφάλι από δω κι από κει. ~~Κάποτε~~ ^{Κάποτε} τραβούνε τα πλεγμένα τους μαλλιά. χτυπιούνται και στα γόνατα, με τα χτυπήματα δυναμώνουνε το κλάμα, ~~πότε~~ με τόνα χέρι, ~~πότε με τ' άλλο~~ ή και με τα δυο χέρια μαζί, κουνιούνται μπρος—πίσω. Τα κρέατα μελανιάζουνε, η μέση πιάνεται.

Μα η κούραση δεχτή. Όπως και του γλεντιού, καμιά δεν τραβιέται με την πρώτη κούραση, πολλές πάνε, τρώνε και ξαναγυρίζουνε, η αντοχή έχει καμάρι, «...ως το πρωί κλάψανε» Κι άμα πάει να πέσει καμιά φωνή κι άμα τρέμουνε κάτι ψιλές—ψιλές άβγαλτες φωνές προλαβαίνουνε άλλες δυνατές και τις στηρίζουνε, όπως στηρίζεις κανένα φορτίο πολύτιμο που πάει να πέσει, δεν είδα τόση αλληλεγγύη, το ξαναλέω τόσες γυναίκες ένα στόμα, με το αχ της μιανής ξέρουνε ποιή ~~λυπημένη~~ ^{κάνουνε} τραγούδι θα ~~πάρουνε~~. Αλλάζουνε και σκοπό χωρίς προειδοποίηση δεν τα χάνει καμιά.

12

Και στα μοιρολόγια όπως και σ' άλλες τέχνες που ~~έχουνε~~
κανόνες ~~γνωρίμων~~ υπάρχουνε περιθώρια για παραλλαγές και
ποικιλίες ~~στο ύψος~~. Ανάλογα με το στίχο, ανάλογα με τη
διάθεση της μοιρολογήτρας είναι μάλιστα επαγγελματική,
γνωρισμένη βαστά ποτε τρυφερό, ποτε απαρηγόρητο, ποτε
ηρωϊκό, ποτε υποταγμένο, ~~μφοροκαμάρωνα~~ φλύγη-

«Κρίμας τα λουλουδάκια μου και τα βασιλικά μου
που τα κρυφοκαμάρωνα δεν ήτανε δικά μου»

«Γίνου μας Γιώργη σύννεφο και συ Αντώνη μόρα
με τα δικά μας δάκρυα πνίγομε όλη τη χώρα»

Με το μνημόσυνο ενός νεκρού τα μοιρολόγια πιάνουνε κι
άλλους συγγενείς ή φίλους με παραινέσεις για υποδοχή του
σημερινού νεκρού, ~~με την αντίληψη του κάτω κόσμου και~~
~~καταστάσεις παρόμοιες με τον πάνω.~~

Αντώνης και Βασίλης μας το Γιώργη 'χουν στη μέση ακόμα
εν ιξέρουσι ποιος θε να τον κερδέση.

Ο Σάββας και ο Γιώργος μου μαζί τρώνουν και πίνουν
τ' άραχλα ρούχα τους αλλοί στην ίδια σκάφη πλύνουν.

Ακόμη και ποιήματα ~~σε λιπυτερή~~ μελωδία ~~λένε~~ για μοιρο-
λόγια:

Το κορμί μου κάνω βάρκα και τα χέρια μου κουπιά
το μαντήλι μου πανάκι να βρεθούμε μια βραδιά.

Όποιος φοβάται τη φωτιά να μην έρτει κοντά μου
φωτιά 'ναι θα τον κάψουνε τ' αναστενάγματά μου

Πάρε γιατρέ τα γιατρικά και άμε στην δουλειά σου
τη γιατριά του Γιώργη μας δε γράφουν τα χαρτιά σου
Και κείνο που ρωτά:

Ακριβέ βασιλικέ μου τι νερό σε πότισα
κι' ημαράθης κι ηξεράθης ήρθα κι ε σε γνώρισα

Βρίσκονται και γυναίκες που δεν έχουνε φωνή, στέκουνε
αμίλητες, ασάλαφτες ~~ή ασαλινιά, η αμίλησιά τους~~ μαρμαρωμέν~~ες~~
~~η~~ ούτε προσπαθούνε να πούνε τίποτα. Μια πάλι σα μισοπαρά-
λυτη, στράβωνε το στόμα το μισοάνοιξε και είπε ~~χωρίς τραγούδι~~
σαν να μιλούσε καμιά ζωγραφιά αργά σιγά.:

Κομμένες οι ελπίδες μου σαν των δεντρών τα φύλλα
όπου τα πήρε άνεμος και μένουνε τα ξύλα...», οι άλλες
σωπάσανε, την ακούσανε ~~όσες πήραν είδηση~~ και πάλι συνεχίσα-
νε.

Καμμιά φορά οι άντρες μαζεύουνται στην πόρτα, σε κανένα
παράθυρο έχουν βαρεθεί, ακούγεται και κανένας λόγος τους
κοφτός «...ε τόχετε στο νου εδώ να ξημερωθούμε...». Στα μέσα της
νύχτας φεύγουνε μια—μια ή πολλές μαζί. Αυτού που έτυχα ήταν
καμιά 30αριά.

Τα ξημερώματα πάλι αρχίζει το μοιρολόι ώσπου να «σηκώ-
σουνε» το κόλλυβο, να το πάνε στην εκκλησιά, πριν τη
λειτουργία. Βγαίνουνε απ' το σπίτι με το στολισμένο δίσκο στα
χέρια, κλαίνε σα νάναι ζωντανός αποχωρισμός, σταματούνε
περκαλέστ~~α~~ να μη φύγει όλες το σιτάρι αυτό που βράσανε και
στολίσανε. Περπατούνε ύστερα βασταχτές η χήρα οι κοντινοί
συγγενείς και γειτόνοι ο δίσκος στη μέση μπαίνουν στην
εκκλησιά με αργό βήμα—τότε λαβαίνει τέλος και το μοιρολόι.

Στην απόλυση μοιράζεται το κόλλυβο σε δικούς και ξένους,
πέρνουν το δρόμο αργά για το σπίτι, εκεί όλα έτοιμα δίσκοι και
φλυτζάνια πανεράκια, παξιμαδάκια, ποτηράκια κονιάκ, τρώνε
πίνουνε και συχωρούνε.

~~Αγάπη της ζωής ακατάλυτη φρου κι ο βουβός θάνατος είναι
κι αυτός αφορμή, να ποίησε ταριάζομενα τόσα τραγούδια.~~

ΠΕΝΘΟΣ

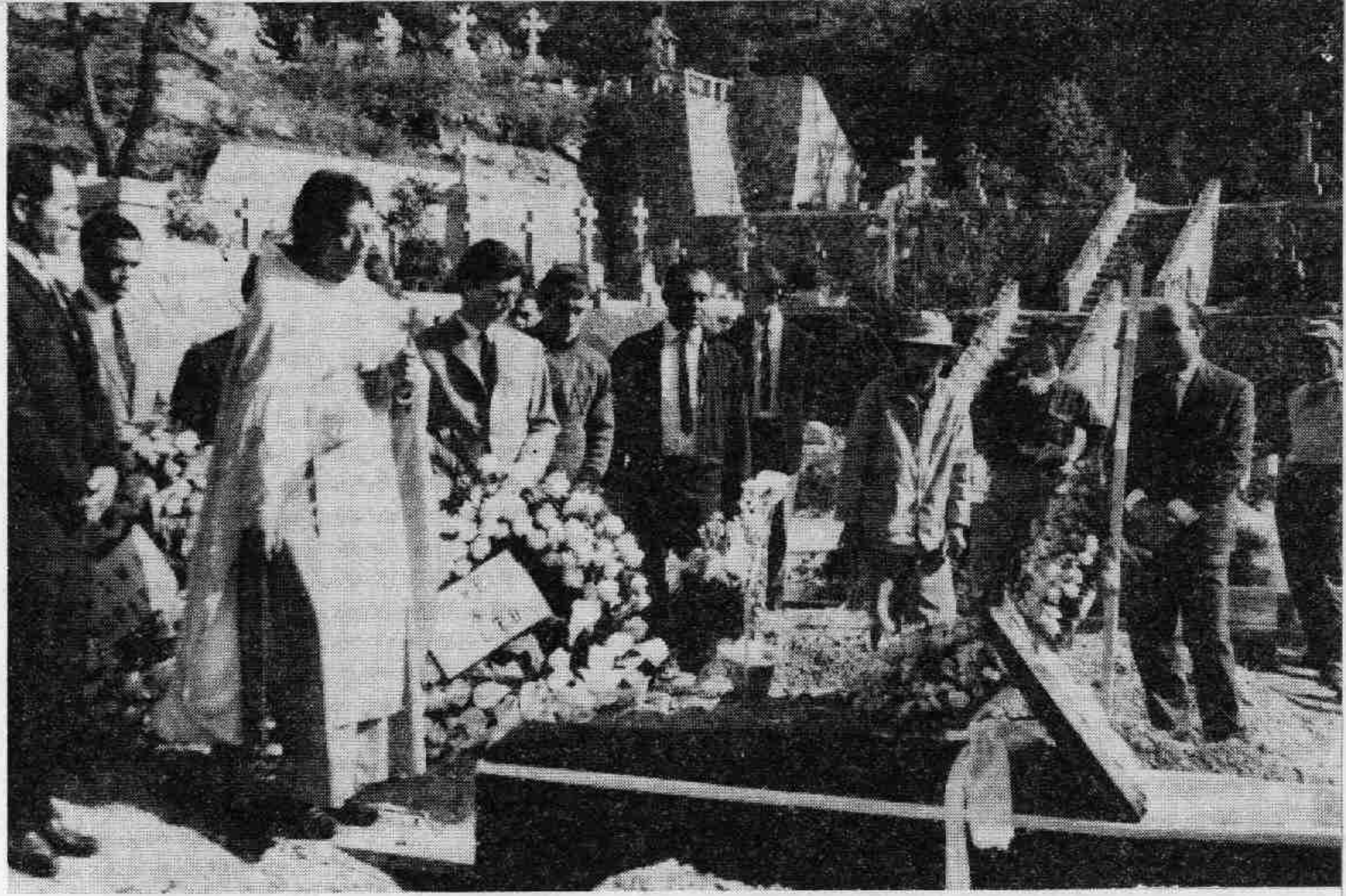

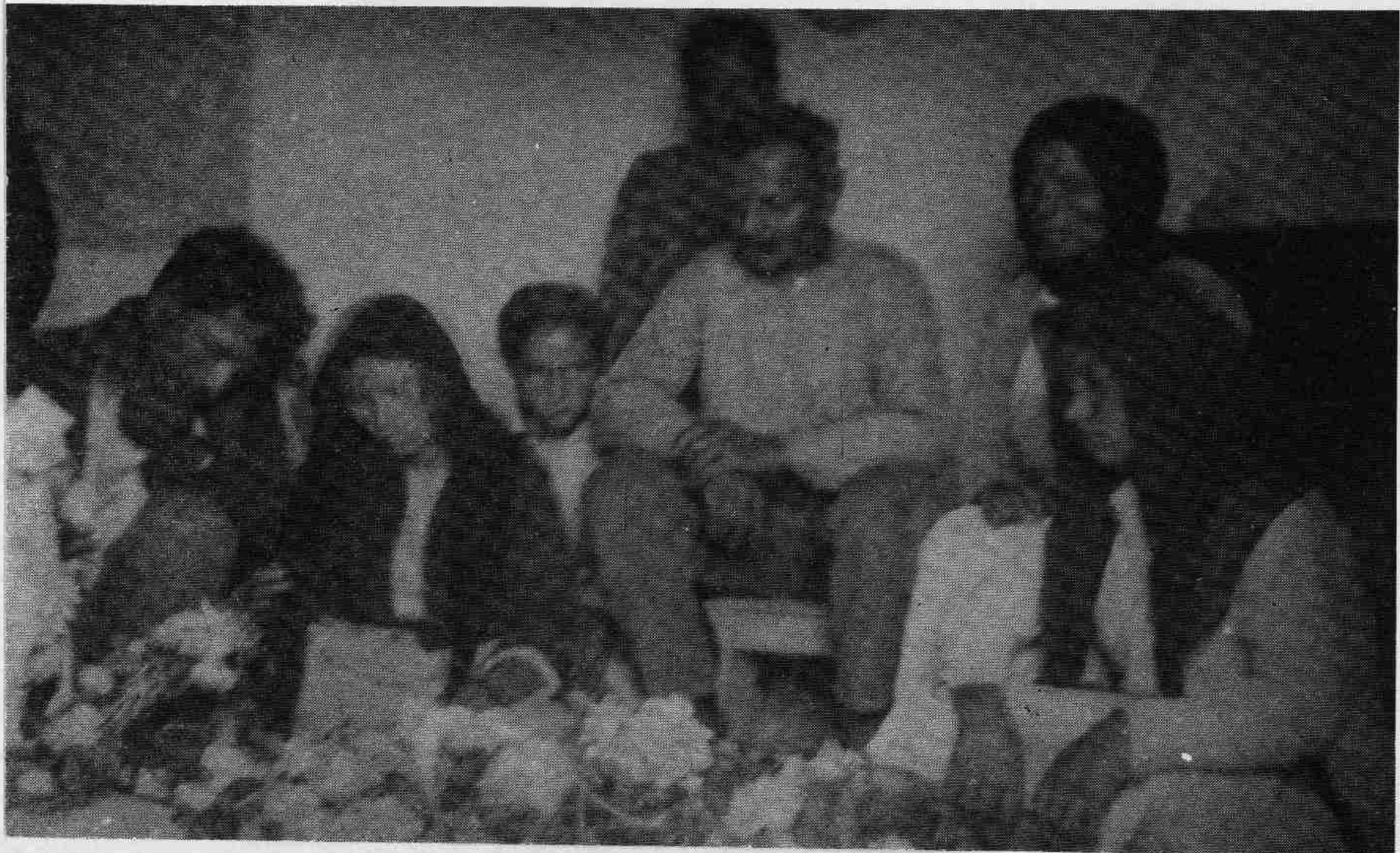

ΠΕΝΘΟΣ

Κηδεία του Γιάννη Σ. Σποχή διωγμού.

Όσοι πατριώτες βρεθήκανε Αθήνα—Πειραιά το μάθανε τρέξανε, οι σκόρπιοι, εκτοπισμένοι απ' τα χωριά τώρα που συναχθήκανε αγκαλιάζονται, ~~επιστρέφουν~~.

Μέσα στην εκκλησία ήρθε και στάθηκε στα πόδια του νεκρού ένα παλλικάρι, κάθε τόσο ακουμπά, στον ώμο του διπλανού του να στηλωθεί, λιγοψυχά, ο Γιάννης ήτανε καπετάνιος του, έτσι που τον αντικρύζει ο νους του θόλωσε. Είνει και λίγες γυναίκες δίπλα στο φέρετρο, αυτές κλαίνε άνετα.

Άξαφνα φάνηκε στην πόρτα της μισοάδειας εκκλησίας, «ήρθε ο Αγγελής» ο αδελφός του νεκρού «πρόλαβες» «πρόλαβε» μουρμουρίζουνε όλοι, μοιάζει του μακαρίτη, ηλιοκαμένος, ψιλοκόκκαλος «τον έφερε η μηχανότρατα». Τώρα πάει ολοΐσια, στέκεται δίπλα στο φέρετρο, ακούνητος, δίνει το παρών. Άμα φώναξε ο παπάς «δεύτε τελευταίον ασπασμό» τότε σκύβει φιλά το νεκρό μια φορά κι' άλλη μια, στο κούτελο και στα χέρια, του φέρανε μια καρέκλα, κάθισε ως πιο κοντινός συγγενής, περνούνε τον χαιρετούνε, αυτός αδάκρυτος αμίλητος περάσανε μπροστά του όλοι, ο θρήνος των γυναικών σιγανός, ~~πρετούμενος~~, τον συνοδέψαμε ξέσκεπο ~~αποχαιρόμενο~~ τον θάψαμε. ~~σε~~

μνήμα φτωχικό.

Μνημόσυνο του Γιώργη... Ν. Μάκρη.

Στις 40 μέρες που γίνεται το Μνημόσυμο πάει το χωριό, πρόθυμος κόσμος και στη λύπη. Από βραδύς αρχίζει και το μοιρολόι, το Σάββατο με το πέσιμο του ήλιου που στέλνουνε το κόλλυβο, πλησιάζεις κι ακούγεται η λυπημένη μελισσοβοή. Το μισό ντουβάρι του σπιτιού από λουλακί το 'χουνε βάψει μαύρο. Στην πόρτα είναι σχεδιασμένος με κάρβουνο ένας μαύρος σταυρός. Απόξω οι άντρες τριγουρίζουνε σαν άχρηστοι ξεχασμένοι, ο γυιος του πεθαμένου σε σκαμνί ασάλεφτος. Βαραίνει ο άντρας στη θλίψη, το κλάμα είναι χάρη των γυναικών.

Οι πόρτες ορθάνοιχτες, μπαίνεις δε χαιρετάς, είναι ανοιχτό για όλο τον κόσμο το θλιμένο σπίτι, έχουν φέρει καθίσματα περίσσια κι οι γειτόνοι. Όλα τα νοικοκυριά συγυρισμένα, μπακίρια, γιαλικά, τα κάδρα σκεπασμένα με μαύρο χαρτί. Στην καλή κάμαρα στο τραπέζι μες στη μέση ο καταστολισμένος δίσκος με τα κόλλυβα και δυο αναμένες λαμπάδες. Του νεκρού η φωτογραφία όρθια στημένη σ' ένα γιαλένιο κουμάρι με νερό.

Η χήρα κάθεται σ' ένα καναπεδάκι χαμηλό έχει βγαλμένα τα παπούτσια, φορά διπλό μαντήλι μαύρο στο κεφάλι έτοιμη όπως για καμιά βαριά δουλειά.

Από εδώ κι από κει την παραστέκουνε δύο αδελφές της, οι κόρες του νεκρού νέες κοπέλες, κλαίνε όξω απ' τον κύκλο. Οι καθεαυτού μοιρολογήτρες έρχονται πέρνουνε θέση με το μαντήλι στο χέρι. Μερικές μπαίνουνε κυττάζουνε τη φωτογραφία λένε χαιρετισμό λυπητερό, σταματούνε προσφωνούνε το νεκρό: «Ε Γιώργη, Γιώργη», του μιλούνε με πείσμα, σάματι περιμένουμε απάντηση, επιμένουνε. Άλλες σέρνουνε μια φωνή αβάσταχτη. Άλλες θυμούνται μπαίνοντας κάτι μικροπράματα που σudaυλίζουνε τη λύπη. «Εχ που δε φόρεσες το πλεχτό που σου πλεξα». Η χήρα κι αυτή καμιά φορά τους αποκρίνεται σαν

αγριεμένη «Ε θεία τόλεγες και συ ε καλέ γειτόνισσα..». Ύστερα πέρνουνε σειρά το μοιρολόϊ, όπως παίρνεις σειρά σε τραπέζι, σε κέρασμα, χωρίς βιασύνη, με απόφαση. Η καθεμιά που καθίζει θα πει και για τον δικό της άνθρωπο να 'ναι αχώριστοι στον άλλον κόσμο, αρχίζοντας με τον τωρινό.

Δεν ξέρω άλλη περίπτωση όπου να γίνεται του ενός ανθρώπου, του ενός σπιτιού η αφορμή να συντρέχουν όλοι να γίνεται ο ξένος δικός. Και να 'ναι τα λόγια και τα καμώματα τόσο ταιριασμένα, με την τάξη τους ώστε κι η παράφορη λύπη να βαστά τη λειτουργική σειρά. Και με ποιητικά λόγια συναρμολογημένα, κατάλληλα. Γι' αυτό οι καλές μοιρολογήτρες κρατούνε μέτρο, δεν παραφωνάζουνε αδιάκοπα τα λόγια ν' ακούγονται. Οι έμπειρες γριές είναι οδηγήτρες, οι νέες τα χάνουνε.

Και το κλάμα πάει με το τράβημα του μαντηλιού. Κρέμονται οι δυο άκρες του μπροστά, τυλίγουνε δυο δάχτυλα του κάθε χεριού και τραβιούνται κουνώντας το κεφάλι από δω κι από κει. Κάποτε τραβούνε τα πλεγμένα τους μαλλιά. χτυπιούνται και στα γόνατα, με τα χτυπήματα δυναμώνουν το κλάμα, πότε με τόνα χέρι, πότε με τ' άλλο ή και με τα δυο χέρια μαζί, κουνιούνται μπρος—πίσω. Τα κρέατα μελανιάζουνε, η μέση πιάνεται.

Μα η κούραση δεχτή. Όπως και του γλεντιού, καμιά δεν τραβιέται με την πρώτη κούραση, πολλές πάνε, τρώνε και ξαναγυρίζουνε, η αντοχή έχει καμάρι, «...ως το πρωί κλάψανε» Κι άμα πάει να πέσει καμιά φωνή κι άμα τρέμουνε κάτι ψιλές—ψιλές άβγαλτες φωνές προλαβαίνουνε άλλες δυνατές και τις στηρίζουνε, όπως στηρίζεις κανένα φορτίο πολύτιμο που πάει να πέσει, δεν είδα τόση αλληλεγγύη, το ξαναλέω τόσες γυναίκες ένα στόμα, με το αχ της μιανής ξέρουνε ποιό λυπημένο τραγούδι θα πάρουνε. Αλλάζουνε και σκοπό χωρίς προειδοποίηση δεν τα χάνει καμιά.